

УДК 347.23(477)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОДНОГО ІЗ ПОДРУЖЖЯ ЯК ПОЗИЧАЛЬНИКА

С. Лепех

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

У статті досліджено особливості отримання кредиту одним із подружжя. Автор пропонує доповнити Сімейний кодекс України новою статтею, в якій визначити особливості укладення одним із подружжя договорів кредиту, позики, а також договорів з розстрочкою або відстрочкою платежу.

Ключові слова: кредит, позика, позичальник, гроші.

З набранням чинності Сімейним кодексом України (далі – СК України) зазнали значних змін законодавчі підходи до регулювання майнових відносин подружжя, виникли окремі дискусії щодо тлумачення тих чи інших положень та проблеми практики їх застосування. Відповідно, до ч. 1 ст. 61 СК України об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, окрім вилученого з цивільного обороту. Таке законодавче положення не зовсім точне, оскільки об'єктами права власності можуть бути лише речі, а майном, крім речей, майнові права та обов'язки. Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. Відповідно, вони розпоряджаються спільним майном за взаємною згодою. Одним із об'єктів, щодо правового режиму якого виникли дискусії серед науковців та практиків, є кредитні кошти.

Предметом вивчення при підготовці Верховним Судом України узагальнення судової практики розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин, від 13.12.2010 р. [1] та 11.11.2011 р. [2], а надалі і розробки Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають з кредитних правовідносин» [3]. Серед інших були також справи про визнання недійсними кредитних договорів за зверненням одного з подружжя, в яких суди, задовольняючи такі позовні вимоги, мотивували своє рішення відсутністю згоди другого з подружжя, який не підписував цей договір, на його укладення. Однак, Верховний Суд України зазначив, що в разі оспорювання кредитних договорів іншим з подружжя судам варто враховувати, що положення ст. 65 СК України щодо порядку розпорядження майном, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, не стосуються права одного з подружжя на отримання кредиту, оскільки кредитний договір є правочином щодо отримання у власність грошових коштів і не створює обов'язків для другого з подружжя, а лише для позичальника як сторони договору (ч. 1 ст. 1054 ЦК України) [1]. Однак, можливість покладення відповідальності за неповернення кредиту не лише на самого позичальника, але й на другого з подружжя при цьому не заперечується. Така позиція щодо укладення та виконання одним із подружжя кредитного договору викликає певні заперечення, видається спірною і побудованою на вибірковому застосуванні до цих спорів норм сімейного законодавства.

В СК України визначено засади правового режиму майна, що є спільною власністю подружжя або особистою приватною власністю одного з них. З моменту укладення шлюбу починає діяти презумпція спільності щодо всього майна, яке набуватиметься подружжям, окрім винятків, встановлених законом. Відповідно до ч. 2 ст. 60 СК України вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Також варто звернути увагу на те, що згідно із ч. 3 ст. 61 СК України якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. У цьому законодавчому положенні не конкретизуються види договірних зобов'язань, за якими мають передаватися гроші, а також не зазначено, що гроші мають передаватися як плата за передані товари, виконані роботи чи надані послуги, відповідно, ця норма має застосовуватись і до договорів, за якими гроші виступають матеріальним предметом договору, отже і кредитних договорів, укладених одним із подружжя. Серед видів майна, яке визначено ст.ст. 57, 58 СК України як таке, що є особистою власністю дружини, чоловіка, такого виду, як кошти, отримані одним із подружжя в кредит, немає. Отже, керуючись ст.ст. 60, 61, 57, 58 СК України, щодо коштів, отриманих одним із подружжя в кредит, варто застосовувати презумпцію спільності набутого в шлюбі майна і вважати їх спільним майном подружжя, якщо інше не передбачено договором між ними.

У чинному сімейному законодавстві закладено певною мірою узгоджений механізм правового регулювання набуття та розпорядження майном, що перебуває у сфері управління сім'ї, який має застосовуватись і до отримання одним із подружжя коштів в кредитних зобов'язаннях, розпорядження ними та повернення відповідної суми. Встановлення ч. 2 ст. 73 СК України відповідальності для обох у подружжі за зобов'язанням, зокрема, і кредитним, за умови, що договір був укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, обумовлюється спільністю подружніх інтересів (укладення його в інтересах сім'ї має презюмуватися) і відповідає презумпції згоди другого з подружжя, закріпленій ст. 65 СК України. Однак, така презумпція є спростовною. Якщо з'ясується, що один із подружжя при отриманні кредиту діяв без згоди іншого, то презумпція спростовується, і щодо другого з подружжя не може застосовуватись відповідальність за борговими зобов'язаннями, на виникнення яких він не давав згоди. Схожий підхід щодо застосування можливості покладення на подружжя солідарної відповідальності за договорами, укладеними одним із них, передбачений і Цивільним кодексом Франції, у ч. 3 ст. 220 якого передбачено: «Коли договори не були укладені зі згоди обох з подружжя, ця відповідальність також не може виникати ні стосовно покупок із розстрочкою платежу, ні стосовно позик, якщо тільки ці останні, не стосуються незначних сум, необхідних для потреб повсякденного життя» [4, с. 101]. У ст. 65 СК України передбачено в цьому випадку можливість застосування такої санкції, як визнання договору недійсним. Відповідно, вказівка на те, що кредитний договір є правочином, що не створює обов'язків для другого з подружжя, а лише для позичальника як сторони договору, суперечить ч. 4 ст. 65 СК України, відповідно до якої договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї (а кредит, зазвичай, і обумовлений інтересами сім'ї), створює обов'язки для другого з подружжя.

Застереження про те, що положення ст. 65 СК України стосуються саме розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності подружжя, і не

стосуються права одного з подружжя на отримання кредиту, оскільки кредитний договір є правочином щодо отримання у власність грошових коштів, не враховує сутності зустрічного представлення в кредитній домовленості, адже позичальник не лише отримує грошові кошти у власність, але й зобов'язується зі спливом певного строку повернути таку саму суму грошей та сплатити відсотки. Виникає питання: за чий кошт вчиняється таке зустрічне представлення? Як правило, за рахунок поточних сімейних доходів – зарплати, пенсії, стипендії, які відповідно до ч. 2 ст. 61 СК України, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Отже, один із подружжя, укладаючи кредитний договір, вчиняє акт розпорядження майбутніми спільними доходами, які стають спільною сумісною власністю подружжя з моменту їх одержання одним із них, а надалі, на виконання обов'язків за кредитним договором вчиняє правочини щодо розпорядження об'єктами права спільної сумісної власності подружжя без досягнення взаємної згоди. Для порівняння можна розглянути ситуацію, коли один із подружжя є в статусі покупця за договором купівлі-продажу, крім дрібного побутового. У цьому випадку вимагають згоду другого відповідно до ст. 65 СК України, оскільки вважається, що передача одним із подружжя певної грошової суми як зустрічного представлення є актом розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. По-перше, не зрозуміло, чим така передача (сплата) грошей в майбутньому на виконання обов'язку за договором купівлі-продажу відрізняється від сплати (передачі) грошей в майбутньому за кредитним договором. По-друге, отримання такої згоди не залежить від того, чи є ті гроші, що мають сплачуватися за договором купівлі-продажу, у спільній сумісній власності подружжя вже на момент його вчинення, чи лише надійдуть у їхню спільну власність в майбутньому (до моменту вчинення платежу). Аналогічною є ситуація і щодо виконання грошового зобов'язання позичальником за кредитним договором, оскільки на момент його укладення немає значення, за рахунок яких грошей вчинятимуться платежі: тих, що уже є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, чи тих, що стануть в майбутньому спільною сумісною власністю подружжя. Усталення практики невизнання чи нівелювання елемента розпорядження спільним майном подружжя в контексті зустрічного представлення в кредитних зобов'язаннях з часом призведе до можливості абсолютного ігнорування вимог ст. 65 СК України, зокрема, шляхом включення умов про відстрочки, розстрочки платежу (кредитного елемента) в будь-який договір, що укладається одним із подружжя. З часом може сформулюватися просте, але абсолютно «спотворене» правило: хочу придбати якесь майно за спільні кошти подружжя, але не можу узгодити цього питання з партнером в шлюбі, отже, для його придбання без згоди другого з подружжя беру кредит, який сплачую за рахунок тих самих спільних коштів. До того ж, позиція щодо укладення кредитного договору одним із подружжя без згоди другого ускладнює з'ясування правового режиму позичених коштів, особливо у випадках, коли в кредитному договорі не визначено чітко їх цільове призначення («на поточні потреби»), а таких споживчих кредитів є значна частина. Оскільки нормами СК України не передбачено спеціального правила, за відсутності іншої домовленості між подружжям, застосовується презумпція спільності набутого в шлюбі майна: кредитні кошти, отримані одним із подружжя готівкою, стають спільною сумісною власністю подружжя, а відповідні безготівкові кредитні кошти – спільними майновими правами подружжя. Отже, у разі вчинення правочинів щодо розпорядження уже кредитними коштами має застосовуватись ст. 65 СК України.

Отже, до вирішення проблеми недотримання банками, іншими кредитодавцями вимог ст. 65 СК України під час укладення кредитного договору треба підходити з іншого боку. Судам у справах про визнання недійсними кредитних договорів, укладених без такої письмової згоди, варто приділяти більшу увагу доведеності факту відсутності згоди. Як правило, незважаючи на відсутність такої згоди в письмовій формі, вона фактично могла мати місце, а той з подружжя, який спростовує це, має не лише констатувати факт відсутності письмової форми надання такої згоди, але й довести, що фактично, своїми діями не схвалив, не погодився, заперечував проти укладення кредитного договору, не надавав згоди на розпорядження кредитними коштами, зокрема, придбання за ці кошти майна, оплати наданих послуг чи виконаних робіт.

Зважаючи на особливості правового статусу подружжя як учасників цивільних відносин та правової природи договорів, що опосередковують надання кредиту в різних формах, видається доцільним в цілому змінити і деталізувати окреслений в законодавстві механізм укладення одним із подружжя відповідних договорів. Найоптимальнішим видається доповнити СК України *статтею 65-1* у такій редакції:

«Укладення одним із подружжя договорів позики, кредиту, з відстрочкою або розстрочкою платежу

Якщо один із подружжя укладає договори кредиту, позики (як позичальник), про купівлю майна (як покупець), виконання робіт чи надання послуг (як замовник) з відстрочкою або розстрочкою платежу, презумпція згоди другого з подружжя на їх укладення не застосовується.

Якщо такі договори укладаються в письмовій формі і підлягають нотаріальному посвідченню, згода другого з подружжя надається в письмовій формі і нотаріально засвідчується. Недотримання форми такої згоди має наслідком нікчемність договору в цілому. За невиконання зобов'язань за такими договорами, укладеними одним із подружжя за наявності згоди іншого, на подружжя покладають солідарну відповідальність.

Якщо такі договори укладаються в письмовій формі, згода другого з подружжя має бути надана в письмовій формі. За відсутності письмової згоди другого з подружжя відповідальність за невиконання зобов'язань покладається лише на того з подружжя, який підписував договір, а за її наявності – подружжя несе солідарну відповідальність.

Якщо такі договори укладаються в усній формі, згода другого з подружжя не вимагається і відповідальність на нього за невиконання таких зобов'язань не покладається».

На цьому етапі реформування національного сімейного законодавства важливим є формулювання узгоджених підходів щодо створення механізмів функціонування суспільних відносин, що регулюються приписами різних галузей права, а тому й акти цивільного законодавства, що містять норми, спрямовані на врегулювання відповідних договірних відносин мають бути узгоджені із зазначеними положеннями сімейного законодавства.

Список використаної літератури

1. Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин : Узагальнення Верховного Суду України від 13.12.2010 року.
2. Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин : Узагальнення Верховного Суду України від 11.11.2011 року.

3. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають з кредитних правовідносин : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р.
4. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с франц. В. Захватаев / отв. ред. А. Довгерт. – К. : Истина, 2006. – 1008 с.

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СТАТУСА ОДНОГО ИЗ СУПРУГОВ КАК ЗАЕМЩИКА

С. Лепех

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье исследуются особенности получения кредита одним из супругов. Автор предлагает дополнить Семейный кодекс Украины новой статьей, в которой определить особенности заключения одним из супругов договоров кредита, займа, а также договоров с рассрочкой или отсрочкой платежа.

Ключевые слова: кредит, заем, заемщик, деньги.

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF ONE OF THE SPOUSES AS A BORROWER

S. Lepekh

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str. 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

In the article the features of getting a loan by one of the spouses are researched. Author proposes to add to the Family Code of Ukraine a new article, which would define the features of one of the spouses' concluding loan contracts, contracts with installment or deferred payment.

Key words: credit, loan, borrower, money.

*Стаття: надійшла до редакції 22.10.2012
прийнята до друку 09.11.2012*